

Tóth Valéria

A templomcíméből alakult településnevek változásáról*

1. A régi magyar településnévtípusok között nem sok olyan van, amelynek monografikus feldolgozása született: KÁZMÉR MIKLÓSNak a *-falu* utótagú településneveket bemutató munkája (1970) mellett valójában egyedül a templomcíméből alakult helységnevek kaptak mélyreható kifejtést MEZŐ ANDRÁS jóvoltából (1996). „A templomcím a magyar helységnevekben” című munka értékét nemcsak az mutatja meg, hogy milyen mértékben használták fel az eredményeit mások (bár MEZŐ ANDRÁS könyve esetében ez sem elhanyagolható, hiszen a rá való hivatkozások száma mára bizonyára sok százra rúg), hanem legalább ennyire jelzi az az élénkítő hatás is, amely más kutatókat inspirált arra, hogy e névtípusról tovább gondolkodjanak. A patrocíniumi településnevek problematikája MEZŐ ANDRÁS monográfiájának megjelenése után (talán éppen annak köszönhetően) több szakembernek is felkeltette az érdeklődését:¹ voltak, akik egy-egy konkrét terület ilyen természetű neveiben búvárkodtak (RÁCZ A. 1999), mások általános, névrendszertani megjegyzéseket fűztek a patrocíniumi településnevek történetéhez (HOFFMANN 1999), de olyan szakember is akadt, akinek figyelme a változás: egész pontosan a szentnévi településnevek korrelációs rendszerének alakulása felé fordult (BÖLCSKEI 2005a). A fentiek közül a HOFFMANN ISTVÁN tollából származó tanulmány — amely Mező András születésének 60. évfordulójára íródott, s vázlatosan a patrocíniumi településnevek változását is érinti — a következő mondatokkal zárul: „A tisztelgőknek szabott érthetően szűk keret sajnos nem engedi meg, hogy e helyütt e változási folyamatokat részletesebben is elemezzem. Ezt majd egy másik írásomban fogom megtenni. Tekintse majd az ünnepelt azt egy újabb baráti üdvözlésnek.” (1999: 70). Remélem, Hoffmann István nem veszi tőlem rossz néven, hogy mivel a településnevek változásával foglalkozva magam is felfigyeltem a patrocíniumi helységnevek sajátos problematikájára, a néhány évvel ezelőtt általa megígért írás végül is az én tollam alatt elevenedik meg. A „baráti üdvözlés” Mező András tanár úrnak sajnos, nem valósulhat már meg: csupán az emléke előtt tiszteleghetnek a kollégái, barátai egy-egy az „ő”

---

* Készült a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával. Előadásként elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság debreceni csoportjának 2006. december 8-i ülésén.

¹ A tudományos gondolkodás alaptermészetéből fakad, hogy a tudásunk egy-egy nyelvi jelenségről valójában sohasem tekinthető teljesnek vagy éppen lezártnak.

névtípusát taglaló írásukkal. Ám az efféle vállalkozásoknak, biztosan tudom, Mező András feltétlenül örülne.

2. A templomcimből alakult helységnevek változásait alapjaiban határozzák meg a névtípus keletkezési körülményei. Minthogy e kérdésnek önálló tanulmányt szenteltem (TÓTH V. 2007), itt csupán egyetlen (az említett írás összegzését adó) gondolat erejéig térek ki rá. Számos egymást erősítő körülményt mérlegre téve úgy gondolom, hogy a patrocíniumi településnevek típusa nem névmodellek nyomán, hanem mintegy felülről, egyházi támogatással, egyfajta kultúrnévtípusként született meg. Ez a felülről való ösztönzés a templomcím településnévként való alkalmazására eredményezte aztán a névhasználat igen erőteljes beavatkozását az így létrejött nevek szerkezetébe, a névtípus nagyfokú változási hajlandóságát okozva egyúttal.

A patrocíniumi eredetű településnevek változását abban az általános változástipológiai keretben kívánom leírni, amelynek rendszerét korábbi írásaimban vázoltam (2005a, 2005b). Ez a modell számos vonatkozásában épít ugyan az előzményirodalomra (amelyekhez ld. többek között MEZŐ 1989, HOFFMANN 1993, 1998: 114–5 stb.), ám az ott kifejtettekhez képest némileg más szempontokat is alkalmazva közelít a helynevek változásához. Az így kialakított tipológia első sorban nem az egyes változásokat elindító okokat igyekszik feltárni (ezt a patrocíniumi nevek vonatkozásában egyébként is megteszi MEZŐ ANDRÁS), hanem a változások nyelvi természetére van elsődlegesen figyelemmel. A leírás során persze az okok is óhatatlanul előkerülnek, de leginkább a névmodellek analógiás hatására, változást indukáló szerepére koncentrálva.

3. Mindenekelőtt ejtsünk néhány szót a templomcimből alakult településnevek változási érzékenységről! Változási érzékenységen a neveknek (és általában a nyelvi jeleknek) azt a hajlamát értem, amely az eredeti állapotukból való kimozdulásukat előidézi. Ez a fajta hajlandóság az egyes nyelvi jelek esetében közel sem egyforma: vannak köztük olyanok, melyek ellenállóbbak a változásokkal szemben, míg mások könnyebben átesnek módosulásokon (általánosságban a nyelvi jelekre vonatkoztatva ld. ehhez például BENKŐ 1988: 85–95). Ez a különbség a helynevek csoportján belül is megmutatkozik. A településnevek változásra való hajlandósága több dolgot is magában foglalhat: ha a fogalmat tágabb értelemben használjuk, akkor a meghatározásakor az adott névben bekövetkező mindennemű változásra egyformán tekintettel vagyunk: vagyis egyenlő súllyal mérlegeljük például a névcseré jelenségét (*Igalja* > *Szentandrás*), a jelzővel való kiegészülést (*Szentbenedek* > *Garamszentbenedek*) vagy a szerkezeti változásokat (*Boldogasszonyfalva* > *Boldogfalva*, *Szentimresárosd* > *Szentimresárosdja*). Ha a változási érzékenységet így tekintjük, akkor a patrocíniumi településnevek efféle hajlamát nagyjából átlagosnak kell minősítenünk, mivel az ilyen motivációjú neveknek pontosan a fele esett át a története során valamilyen

típusú változáson. Korábbi vizsgálataim — amelyeket két vármegye településnevei alapján végeztem — ugyanis azt mutatják, hogy a településneveknek átlagosan mintegy a fele változott meg a fennállása óta: Abaúj megyében ez az arány valamivel az 50% fölött van, Baranyában kicsivel alatta marad (ld. ehhez TÓTH V. 2006).

Az ugyanakkor, hogy maga a változás milyen természetű, egyáltalán nem lényegtelen: a változást elszenvedő patrocíniumi nevek 36%-a névcserén ment keresztül (ami e névtípus esetében szinte kizárólagosan annyit jelent, hogy más motivációjú név helyébe lépett a patrocíniumi névforma), 30%-uk kapott valamilyen jelzöt idővel (ritkábban faluosztódás folytán differenciáló szerepű jelzöt, vagy egyszerűen főleg a jobb azonosíthatóság szándékával megkülönböztető jelzöt), 34%-ukra pedig az jellemző — és ezen a ponton láthatjuk leginkább a nyelvérzék beavatkozását a szentnévi településnevek nyelvi életébe —, hogy a név hangtestét szerkezeti változás módosította.

Úgy gondolom, sokkal célszerűbben járunk el, ha a fenti definíciót szűkebbre vesszük: amennyiben ugyanis csak a tisztán nyelvi indíttatású változásokat vonjuk be a hatókörébe, egy-egy névtípus változási hajlandóságáról is sokkal pontosabb képet kaphatunk, hiszen a névcsere, a jelzővel való kiegészülés elsősorban nem nyelvi okokkal, hanem a valóság viszonyaival (pontosabban az azokban bekövetkezett változásokkal) magyarázható, ezzel szemben viszont ahhoz, hogy a névbe bekerül például egy birtokos személyjel, vagy kiesik belőle egy névelem stb. (vagyis a szerkezeti változásokhoz), a valóságnak, a világnak (a külső körülményeknek) nincsen köze, ezeket tehát tisztán nyelvi tényezők befolyásolják. És akkor, amikor nyelvi oldalról kívánunk egy-egy névtípust jellemezni, mindenképpen indokolt egy ilyen megszorítást, szűkítést alkalmaznunk. Számszerűsítve mindez tehát azt jelenti, hogy a patrocíniumi eredetű településnevek változási érzékenységének mértékét szűkebb értelemben 17%-ban jelölhetjük meg.²

Önmagában ez a szám azonban még semmit sem bizonyít: értékelhető csak akkor lesz, ha összevetjük más névtípusok változási hajlandóságával. Az összevetésre a törzsnévből alakult településnevek csoportját választottam ki.³ Döntésemet elsősorban az motiválta, hogy nyelvi megformáltságát tekintve a törzsnévből való az egyetlen olyan névtípus, amelynek tagjai hasonló strukturális megoldásokkal alakulhatnak helynévvé, mint a patrocíniumból keletkezett nevek: mindkét névcsoport esetében ugyanis a lehetséges névalkotási szabályok köre

---

² A változási érzékenység meghatározásakor természetesen nem csupán a változásokon átesett nevekkel, hanem valamennyi patrocíniumi helynévvel számolnunk kell.

³ Az egyszerűség kedvéért a törzsi eredetű településnevek vonatkozásában csak azokat az adatokat vettem figyelembe, amelyek a FNESz.-ben szerepelnek: ez a mintegy száz településnév, úgy gondolom, jól reprezentálhatja a névtípus egészét is, főleg azért, mert ezek között főképpen olyan nevek vannak, amelyek keletkezésüktől egészen napjainkig településnévként funkcionálnak.

leszükül, mivel sem a templomcíméből, sem a törzsnévből nem (vagy csak nagyon elvétve) alakulhat képzővel helynév, mindkét lexématípus csupán metonimikus névadással (egyrészes nevet alkotva) és ritkán szintagmatikus szerkesztéssel (kétrészes nevet alkotva) válhat településnévvé.⁴

Nézzünk tehát néhány adatot a törzsnévi eredetű településnevek változásairól, s ezzel összefüggésben a névtípus változási érzékenységről!⁵ Elsőként is: a törzsnévből lett helységnevek körében alig egy-kettő olyan akad, amelyik az eredeti formájában érkezett el máig. Ennek az oka azonban jórészt a hivatalos helységnevadás eljárásában keresendő: a számos *Nyék*, *Megyer*, *Keszi* stb. homonimiáját kiküszöbölendő hivatalosan (részben már a mindennapos névhasználatban is meglévő) megkülönböztető jelzőket kaptak: *Kürt* > *Csallóközkürt* (1910-től), *Hejőkürt* (1904-től), *Gyarmat* > *Temesgyarmat* (1913-tól), *Kaposgyarmat* (1865-től), *Rábagyarmat* (1864-től), *Keszi* > *Sajókeszi* (1799-től), *Sárkeszi* (1903-tól), *Mezőkeszi* (1913-tól) stb. A törzsnévi eredetű településnevek körében a jelzővel való összekapcsolás a változáson átment nevek 87%-át érinti. Közöttük persze vannak olyanok is, amelyek régtől adatolhatók: pl. *Fajkürt* (1290), *Kisjenő* (1360), *Borosjenő* (1284), *Alkér* (1214/1550), *Hajmáskér* (1220 k./1323/1403), *Nemeskér* (1430), *Kőkeszi* (1243), *Ipolykeszi* (1399), *Egyházaskesző* (1397), az ilyen módon létrejött névalakulatok jó része azonban a hivatalos névadás időszakától (azaz a 18. század második felétől) bukkan fel.

A FNESz. adatai alapján e csoportban névcserére nem találtam példát, ami esetleg azzal is magyarázható, hogy a törzsi eredetű helynevek keletkezési ideje jóval korábbra tehető, mint a templomcíméből alakultaké, így e névtípusnak eleve kisebb is volt az „esélye” arra, hogy más motivációjú név helyébe lépjen, ám fordított irányú változásra sem akadtam az áttekintett száz név esetében. Egy-két jelzőcsere (*Kisjenő* > *Somlójenő*, *Kőkeszi* > *Dacsókeszi*, *Erdőszádkeszi* > *Lippakeszi*), a jelzőben bekövetkezett egyéb változás (pl. népetimológias átalakítása a személynévi jelzőnek a *Samulkeszi* > *Somoskeszi* névben) és — ismét csak a hivatal működésével összefüggésben — néhány névintegrációs jelenség (*Nyékvárkony*, *Nyékládháza*, *Bábonymegyer*, *Bedegkér*) képviseli itt csupán a változási lehetőségek körét: együttesen is alig haladva meg a 10%-os arányt, s közöttük valódi, nyelvi természetű változást valójában még elvétve sem nagyon találunk.

---

⁴ A templomcíméből alakult településnevek között az egyetlen képzős alakulat a Gömör megyei Sajtószentkirály adatsorában felbukkanó *Szentkiráld* (1343: *Scent Kirald*). Egyetérthetünk MEZŐ ANDRÁSSzal abban, hogy ez nemigen lehetett élő nyelvi névforma, inkább íráshibára gyanakodhatunk, vagy — az egyedisége folytán — az oklevélíró számlájára írható alkalmi alakulatnak tartjuk (vö. 1996: 130–1). A törzsnévi eredetű településnevek között ugyancsak van egynéhány képzősnek látszó névalak: például *Megyerics*, *Megyere*, *Megyero*, e névalkotási mód azonban e névtípus esetében is igencsak periférikus.

⁵ A törzsi eredetű településnevek nyelvi kérdéseire bővebben lásd RÁCZ ANITA tanulmányát e kötet hasábjain (2006).

Azaz: a törzsi eredetű településnevek szorosabban vett változási érzékenységét ilyen értelemben minimálisnak tekinthetjük. A két névtípus között e vonatkozásban tehát óriási a különbség: a patrocíniumi eredetű településnevek körében látott 17%-os változási hajlandóság a törzsi eredetűeknél mutatkozó legfeljebb 1%-nak a fényében kiugróan magasnak bizonyul.

4. A patrocíniumi eredetű településnevek változási lehetőségeit olyan változástipológiai keretben célszerű leginkább leírni, amely a településnevek változási rendszerének a bemutatására általános igénnyel készült. Az elméleti keret alkalmazhatóságának a mércéje is lehet egy-egy ilyen konkrét vizsgálat, s a patrocíniumi településnevek — a változási lehetőségeik sokszínű voltából adódóan — erre kitűnő alapanyagot is szolgáltatnak.

A helynevek változási formáinak a körét felfogásom szerint a közsavak változásához hasonlóan három szinten ragadhatjuk meg: megváltozhat egyrészt a név jelentése anélkül, hogy a hangalak módosulna (jelentésváltozás),⁶ átalakulhat másrészt a névtest a jelentés változatlansága mellett (alaki változás), és a kettő kombinációjaként olyan változás is elképzelhető, amely a hangalakot és a jelentést egyidejűleg módosítja (komplex folyamat).

4.1. Komplex változással a néveltűnés, a névdifferenciálódás és a névintegráció során számolhatunk.⁷ **Néveltűnésen** azt a folyamatot értem, amikor egy meglévő településnév az általa jelölt denotátummal együtt nyomtalanul elvész. Az Árpád-házi szentek nevéből alakult patrocíniumi nevekről írja BENKŐ LORÁND, hogy „A középkorban még oly virágzó, terebélyes csoportjuk csak mintegy felerészében jutott el az újabb századokba, illetőleg a mába.” (1993: 17), ami elsősorban nem amiatt van, mert felváltotta volna őket más név, hanem azzal magyarázható, hogy tekintélyes hányaduk (jórészt a hódoltság falupusztításainak következményeként) kihalt. Egy Arad megyei *Szentandrás*-t például 1433-ban (*Zenthandras*), egy Bács megyeiekét 1408-ban (*Zenthandras*), egy Csongrád megyeiekét pedig 1471-ben (*Zenthandras*) említenek utoljára: e falvak egykori pontos helye is felderíthetetlen ma már (az adatokhoz ld. MEZŐ 1996: 53).⁸

A falvak különböző (például birtoklás- vagy népességtörténeti) okokból bekövetkező osztódása ugyancsak elmozdulást eredményez a névben és a denotátumban egyaránt. A Csanád megyei *Szentiván* (1411: *Zenthyvan*, MEZŐ 1996:

---

⁶ A helynevek esetében jelentésen minden esetben a név denotatív vonatkozását értem, vagyis a referenciális jelentést.

⁷ Itt említhető meg továbbá maga a névkeletkezés is, ám minthogy a változástipológia csak a meglévő nevek módosulásaira kell, hogy tekintettel legyen, a névkeletkezés jelensége ezen praktikus okokból kívül reked.

⁸ Az eltűnt települések arányáról viszonylag könnyen tájékozódhatunk MEZŐ ANDRÁS monográfiájából: a nevek előtt álló + jelzés mutatja a mára eltűnt településeket (ám az e jelzéssel szereplők egy kis hányada olyan, amely más helyekre olvadt be).

95) *Belső- és Külsőszentiván* nevű részekre (1431: *Belsewzentywan, Kylsewzentywan*, uo.) bomlott, a Torda megyei *Szentmihályfalva* (+1176: *Zentmihalfalva*, MEZŐ 1996: 165) pedig *Alsó- és Felsőszentmihályfalva*-ra (1394: *Felsewzenthmyhalfalwa*, 1441: *Alsozenthmyhalfalwa*, uo.).⁹ A falvak osztódása, s az ezzel együttjáró **névdifferenciálódás** — noha a denotatív jelentésben történik némi változás — természetesen nem jelent feltétlenül teljes elkülönültséget: *Szentiván* és *Belsőszentiván* jelentésbeli kapcsolatát például sokkal inkább egyfajta rész–egész viszonyként jellemezhetjük.

A differenciálódással ellentétes folyamat játszódott le *Mindszentbille* esetében: az egykori két Zala megyei falu: *Bille* (1296: *Bylle*, MEZŐ 1996: 217) és *Mindszent* (1350: *Menthzenth*, uo.) *Mindszentbille* (1372: *Mendzenth Bille*, uo.) néven olvadt össze.¹⁰ A **névinTEGRÁCIÓ** jelensége a régiségben egyrészt ritkább is lehetett, mint a névdifferenciálódás, másrészt tetten érni is jóval nehezebb.

4.2. A helynevek változásformái között **jelentésváltozáson** azt a folyamatot értjük, amelynek során a név eredeti referenciális jelentését elveszítve egy másik jelentést vesz föl, azaz egy valamikor településnévként funkcionáló névforma a továbbiakban változatlan névtesttel ugyan, de már nem települést, hanem határ-részt, dűlőt vagy más egyéb helyfajta jelöl. A patrocíniumi eredetű településnevek körében ez nem is olyan ritka folyamat, s többnyire a falvak pusztasodásával hozható összefüggésbe. Egy *Szentbenedek* néven szereplő Somogy megyei középkori falu (1417: *Zenthbenedek* al. nom. *Morhardfeldew*, MEZŐ 1996: 62) ma dűlő neveként él Somogytúr határában (vö. SMFN. 79), a Baranya megyei *Szentegyed* (1346/1393: *Teuteus* al. nom. *Zenthegyed*, MEZŐ 1996: 70) pedig pusztaként Almamellék határában (vö. BMFN. 1: 391).

4.3. A legaprólékosabb részletezést — az itt tárgyalt folyamatok sokszínűségéből és megterheltségéből adódóan — a patrocíniumi eredetű településnevek **alaki változásai** igénylik. Az alaki változások módosíthatják a helynév testének egészét, de érinthetik azt csupán részlegesen is: az előbbi folyamatot a névcseré fogalmával jelölhetjük meg, az utóbbit pedig összefoglaló fogalomként a részleges változás terminussal. A **névcseré** a patrocíniumi eredetű településnevek körében rendkívül gyakori jelenségnek számít: az e névtípust jellemző változási lehetőségek között 36%-os gyakorisági arányt képvisel. A Bihar megyei *Tóti* (1282: *Thothy*, MEZŐ 1996: 67) esetében a névcseré településtörténeti mozza-

---

⁹ Noha egyáltalán nem ritka, e helyütt nem foglalkoztam az olyan típusú névdifferenciálódás esetével, amelyek során egy más motivációjú név differenciálódása patrocíniumi jelzöt hív életre: *Káta* (1221/1550: *Katay*) osztódásakor az egy-egy falurészen álló templom titulusa szolgáltatta a megkülönböztető előtagot: 1473: *Zenthlewrynczkathaya*, 1390: *Sentmartonkataya*, 1473: *Zenththamaskathaya*, *Bodogazonkathaya* (MEZŐ 1996: 144, 155, 196, 208).

¹⁰ Egykori különállásukat támogathatja, hogy ma is két pusztá az egykori név örököse: *Mindszent* pusztá Miháld, *Bille* pedig pusztá Nagykanizsa határában (vö. ZMFN. 594, 589).

nattal, az egykori falu elpusztásodásával függ össze: 1322-ben üres, lakóitól elhagyott földként említik, ahol azonban továbbra is áll a Szent Demeter tiszteletére szentelt templomépület (vö. 1322: *terram seu possessionem eorum vacuum et habitatoribus destitutam Toty vocatam, in qua ecclesia lapidea in honore sancti Demetrii martiris constructa: uo.*), s ennek nyomán a falu *Szentdemeter* néven (1373: *Zenthdemeter, uo.*) született újjá. Az esetek óriási többségében nem tudunk efféle külsődleges motivációkról, s a névcsere hátterében igen gyakran pusztán a patrocíniumi eredetű településnevek nagy vitalitása áll, ami pedig főképpen a névtípus egyházi támogatottságából eredhet.

Részleges változásnak azt a változástípust nevezzük, amelyben az elsődleges településnévnek csupán a nyelvi megformáltságában, az alkotóelemeiben ragadható meg valamilyen szerkezeti módosulás. E változások lehetnek szabályokba, típusokba foglalhatók (azaz megjósolhatók), illetőleg szabálytalan, tendenciákként nem leírható (azaz megjósolhatatlan) változások.

4.3.1. A szabályszerű szerkezeti változások során a névterjedelem a változások eredményeképpen növekedhet vagy csökkenhet is, s ezek érinthetik a helynév szintaktikai szerkezetét éppúgy, mint a morfológiai felépítését. Míg a szintaktikai szerkezet módosulása a szemantikai és a lexikális-morfológiai struktúra változásával egyaránt együtt jár, a morfológiai szerkezet változása során a szemantikai tartalom érintetlen marad.

A) A szintaktikai szerkezet megváltozásaként tekinthetjük a patrocíniumi eredetű településnevek következő változási lehetőségeit. **Kiegészülés** során az elsődleges név hangtete egy névrésznyi szerepű lexémával növekszik,¹¹ s ez a lexéma a névhez jelzőként megkülönböztető és földrajzi köznévként helyfajtajelölő funkciót hordozva járulhat. A patrocíniumi nevekben a jelzői előtaggal való kiegészülés hátterében igen gyakran az az igény áll, amely az azonos nevű települések homonímiáját igyekszik megszüntetni. Arról, hogy az azonosnevűség milyen sugarú névhasználói körben lehetett zavaró a középkor folyamán, BÖLCSKEI ANDREA több írásából is tájékozódhatunk (1999, 2005b), s nemrégiben a templomcíméből lett településnevek korrelációs rendszerét is bemutatta gazdag adatolással (2005a). Ezek az írások felmentenek engem e változási típus részletes taglalása alól, így csupán két példával illusztrálom a jelenséget. A Szepes megyei *Szentandrás* (1382: *Zenthandras*, MEZŐ 1996: 54) másodlagos kiegészülése a *Széki* jelzővel (1435: *Zekyzenthandras*, uo.) állítólag arra utal, hogy ez a falu volt a Szepességen az ún. lándzsás szék központja (vö. i. m. 56). A Maros széki *Szentanna* (1332–6: de *Sancta Anna*, MEZŐ 1996: 58) pedig jó két évszázad múltán *Szeredaszentanna* (1550: *Zereda Zent Anna*, uo.) névvel áll,

---

¹¹ A névrész és a névelem fogalmát a HOFFMANN ISTVÁN által definiált értelemben használom (vö. 1993: 43–4).

ami bizonyára Nyárádszereda közelségével magyarázható. Sajátos esete a jelzővel való kiegészülésnek az, amikor a település egykori neve jelzője lesz az újonnan meghonosodott patrocíniumi névformának: erre láthatunk példát a Keve vármegyei *Igantő* (1338: *Ygantew*, MEZŐ 1996: 80) > *Igantőszentgyörgy* (1347: *Igatewscengurgh*, uo.) névben, de a folyamat végbemehetett fordítva is: azaz a patrocíniumi név lett a jelzője a korábbi névformának, mint a Gömör megyei *Szuha* (1278/1281/1386: *Zuha*, MEZŐ 1996: 80) > *Szentgyörgyszuha* (1384: *Zenthgyerghzucha*, uo.) esetében. Ezek a névváltozások erősen hasonlítanak ugyan a névintegráció fogalma alatt tárgyalt jelenséghez, mégis szükséges attól különválasztani őket, hiszen míg az integráció során két egykori település és ezek elnevezései olvadnak össze, itt egyetlen település szinonim nevei válnak összetett névként a hely megjelölőjévé.

A földrajzi köznévi lexémával történő kiegészülés mögött a szakirodalomban többen településtörténeti okokat látnak meghúzódni. Elpusztult falvakat jelölhetek meg a másodlagosan *-egyháza*, *-telke*, *-földe* utótaggal kiegészült névformák, minthogy azonban e változások zömükben a 14–15. században zajlottak le, nem annyira a tatárjárás pusztításaival, hanem inkább az Európa-szerte az idő tájt tapasztalható pusztásodási folyamattal függenek össze (ld. ehhez MEZŐ 1996: 243, 245). MEZŐ másoktól eltérően az *-egyháza* és a *-telke* köznévvvel való kiegészülés hátterében más természetű különbséget gyanít,¹² amennyiben úgy véli, hogy „a kétféle másodlagos utótag a templom eltérő mértékű romlásával lehet kapcsolatban: az *-egyház* alkalmazásához az adhatott szemléleti alapot, hogy még állt az elhagyott templom, látszottak romos falai, ha azonban ezek is lerogytak, akkor az »egyház« helye a környezetével egyetemben valóban »telek«-ké vált” (i. m. 246–7). A Pest megyei mai Tápiószentgyörgy elsődleges *Szentgyörgy* (1426: *Zenthgywrgh*, MEZŐ 1996: 81) neve ideiglenesen *Szentgyörgy-telké*-vé (1430: *Zenthgywrtelke*, uo.) egészült ki, s ekkoriban valóban pusztta lehetett. Egy Zala megyei *Szentiván* nevű, mára elenyészett település (1388: *Zenthyan*, MEZŐ 1996: 97) másodlagos *Szentivánfölde* neve (1430: *Zenth Iwanusfelde*, uo.) szintén pusztásodással lehet kapcsolatban csakúgy, mint az ugyancsak eltűnt Heves megyei *Szentpéter* (1335: de *Sancto Petro*, MEZŐ 1996: 186) település *Szentpéteregyháza* (1415: *Zenthpetereghaza*, uo.) megjelölése. KÁZMÉR MIKLÓS a *-falva* névrésznek a patrocíniumi eredetű nevekhez való kapcsolódását három okkal magyarázza: a többi *-falva* utótagú helynév analógiás hatásával, a védőszent javára történő adományozással (azaz valódi birtokviszony fennállásával), illetőleg a falu gyors keletkezése is e formát hívhatta életre (1970: 115–6). MEZŐ további két lehetőséggel is kiegészíti a fentieket: ritkán

---

¹² A hagyományos álláspont, amely szerint az elpusztult templomos falvak az *-egyháza* utótagot, a templommal nem rendelkezők a *-telke* utótagot vették föl, MEZŐ szerint nem igazolható (i. m. 246).

előfordult, hogy a település nem a saját templomáról kapta a nevét, hanem más-hol lévő egyházi intézmény tulajdonaként, a szórványos adatokat pedig úgy is lehet tekinteni, mint a ténylegesen használatban lévő pusztá patrocíniumi névforma alkalmi értelmezős kiegészülését (1996: 245).

Magam az utótaggal való kiegészülés mögött — a településtörténeti mozzanatok befolyásoló erejét sem vonva kétségbe — elsősorban a KÁZMÉR által is hangoztatott analógiás hatást, azaz a meglévő összetett helynevek strukturális modelljeihez való igazodást látom a legerőteljesebbnek. Ez a névhasználók részéről azt a természetes igényt fejezi ki, hogy a névtípust (ami — mint már jeleztem — véleményem szerint az egyház hathatós közreműködésével született meg) hozzáigazítsák a névmodellek alapján természetesen kialakult névrendszerhez olyan módon, hogy beavatkoznak a patrocíniumi eredetű nevek szerkezetébe.¹³ Olyasféle igény ez, mint amit a jövevénynevek földrajzi köznévvvel történő kiegészülésekor tapasztalhatunk: az idegen névforma több esetben is azáltal lett a magyar névrendszer tagjává, hogy a névhasználat — akár csak átmenetileg is — egy saját nyelvbeli lexikális elemmel megtoldotta: *Hernád vize* (1333: *Hornaduyze*), *Tarca vize* (1284: *Tarchauyze*), *Szinyefalva* (1262/1311: *Scinefalva*) (az adatokhoz ld. KMHsz. 1.), *Novákfalva* (1433: *Nowakfalwa*, FNESz.).

A kiegészüléssel ellenkező irányú folyamatot jelöl az **ellipszis**: ennek során összetett, kétrészes helynévből egy névrésznyi lexéma elmarad, s ezáltal egyrészes név keletkezik. Az elliptikus változást jelzői névrésznél nem könnyű tetten érni, mivel könnyen elképzelhető, hogy például a Szabolcs megyei *Fejérszentmargita* (1261/1271: *Feierzenthmargita*, MEZŐ 1996: 148) ~ *Szentmargit* (1458: *Zenthmargyth*, uo.) vagy a Somogy megyei *Illyemindszent* (1400: *Elyementzenth*, MEZŐ 1996: 216) ~ *Mindszent* (1564: *Myndzenth*, uo.) névpárnál nem a jelző elmaradásáról van szó (még ha az adatok időrendje ezt is sugallja), hanem a pusztá patrocíniumi névnek és a jelzős formának az egyidejű használatáról, s a kettő közül — rendszertani összefüggések okán — a jelzős variáns tekinthető inkább másodlagosnak, csak az adatolás hézagossága miatt a feltehetően eredeti pusztá patrocíniumi névalakot nem tudjuk korábbról igazolni.¹⁴ (A történeti

---

¹³ A kiegészülés más földrajzi közneveket is a patrocíniumi név részévé tehetett: közöttük viszonylag gyakrabban a *-háza* (pl. 1358: *Zenth Iwan* > 1411: *Zenthyanhaza*, MEZŐ 1996: 96, Liptó vm.), a *-vára* (pl. 1337–8: *Zenchlerynch* > 1459: *Zenthlerinczwara*, MEZŐ 1996: 145, Valkó vm.) és a *-szállása* (pl. 1477: *Zenthmartonzallasa*, MEZŐ 1996: 155, Nagykunság) fordul elő.

¹⁴ MEZŐ ANDRÁS 30 név esetében gyanít efféle (általa jelzős forma > sima patrocínium típusúnak nevezett) változást (1996: 238), ám az itt említett nevek egynémelyikében szerkezeti okok miatt sem lehet erről szó. A *Szávaszentdemeter* > *Szentdemeter* valóban sorolható — a fenti óvatossággal — az elliptikus változások sorába, ám a *Dicsőszentmárton* > *Szentmárton* típusú alakulás nem, hiszen itt nem névrésznyi csökkenésről van szó, lévén a *dicső* nem a település, hanem a szent jelzője, vagyis a titulus részének kell tekinteni (arról, hogy ezt maga MEZŐ is így tartja ld. i. m. 240).

adatolás viszonylagossága a változásvizsgálatot egyébiránt minden tekintetben megnehezíti. Az egyes nevek első előfordulása természetesen nem azonosítható automatikusan a keletkezési formával, hiszen az akár már változást is takarhat.)

Míg az előzőekben bemutatott településnév-változások kapcsán csak nagyon óvatosan vethettük fel a nyelvi, azaz a névrendszerben magában gyökerező változások lehetőségét, a továbbiakban tárgyalandó változási folyamatokban a nyelven kívüli okoknak jut egyre kisebb szerep, s ezeket a változásokat már tisztán nyelvi tényezők indukálják. Az ellipszis másik típusesete (a földrajzi köznévi tag elmaradása) kapcsán felmerülhet ugyan a valóságnak mint nem nyelvi körülménynek a befolyásoló szerepe: például az elpusztult településre utaló lexéma (-földre, -telke, -egyháza) elhagyása megújult település nevében, ahogyan azt például a Fejér megyei *Szentlőrincelke* (1433: *Zenthlerincztheleke*, MEZŐ 1996: 144) > *Szentlőrinc* (1434: *Zenthleuryinch*, uo.) vagy a Szatmár megyei *Szentmiklóstelke* (1298: *Zenthmyklostheleke*, MEZŐ 1996: 173) > *Szentmiklós* (1316: *Zentmiclos*, uo.) változás mutatja, ám ezek csupán szórványosan jelentkező esetek. A túl hosszú név rövidítésének a szándéka rejtőzhet ugyanakkor például a Csongrád megyei *Szentfábiánsebestyénzállása* (1400: *Zenthfabiansebestyenzallasa*, MEZŐ 1996: 75) > *Fábiánsebestyén* (1560–6: *Fabian Sebestien*, uo.) vagy a Heves megyei *Szentkozmadamjászallás* (1407: *Szentkozmadamjászallás* [átírva], MEZŐ 1996: 133) > *Szentkozmadamján* (1480: *Zenthkozmadamyan*, uo.) változás mögött. Az ilyen változások fő motívumaként általában a pusztá patrocíniumi nevek rendszertani hatásával számolhatunk leginkább: *Szentadalbertfalva* (1271: *Zenthadalberthfalwa*, MEZŐ 1996: 49–50) > *Szentalbert* (1518: *Zenthalberth*, i. m. 50) Győr megyében, *Szentmargitaasszonyfalva* (1382: *Zenthmargytaazonfolua*, MEZŐ 1996: 148) > *Szentmargitaasszony* (1416: *Zenthmargitaazon*, uo.) Zala megyében (ld. ehhez még MEZŐ 1996: 239). Az ellipszis speciális eseteként tartjuk számon azt a változást, amelyben a település patrocíniumi és más motivációjú nevének jelzős összetételéből az utótagként álló helynév elmarad: így lett például a Körös megyei *Hotkószentmihály*-ból (1507: *Hathkozenh Mihál*, MEZŐ 1996: 163) a helység elsődleges nevével azonos *Hotkó* (1513: *Hothko*, uo.) vagy a Bodrog megyei *Tízházszentmárton*-ból (1346: *Tyzhazscenmartun*, MEZŐ 1996: 153) *Tízház* (1384: *Thyzhaz*, uo.).

B) A morfológiai szerkezet módosulásán azokat a folyamatokat értem, amelyek az elsődleges név szemantikai szerkezetét érintetlenül hagyva pusztán a lexicális-morfológiai struktúrában hoznak változást, vagyis a név a változás során nem kap és nem is veszít a helyre vonatkozóan információt. A redukció és a bővülés egyaránt névelemnyi változást jelent: az előbbi a névterjedelmet csökkenti egy névelemmel, az utóbbi ugyanannyival növeli. **Redukció** eredménye például a Küküllő megyei *Szentmiklóstelke* (1356: *Zenthmiclosteleke*, MEZŐ 1996: 171) *Miklóstelke* (1427: *Miklostelke*), a Bihar megyei *Boldogasszonyfalva* (1443: *Bo-*

dogazonfalwa, MEZŐ 1996: 206) *Boldogfalva* (1472: *Bodogfalwa*, uo.) vagy a Bodrog megyei *Boldogasszonyfalva* (1289/1374: *Bodughazunfolua*, MEZŐ 1996: 206) *Asszonyfalva* (1337: *Azunfalwa*, uo.) névváltozata.¹⁵ Kiváló terepet szolgáltatnak a névterjedelem redukciójához a két szent nevéből alakult *Szentkozmadamján* településnevek: egyszeres redukció eredményezte a Baranya megyei *Szentdamján* (1542: *Zenth Damyan*, MEZŐ 1996: 133), illetve a Bihar megyei *Szentdamján* (1479: *Zenth Damian*, uo.) és *Szentkozma* (1587: *Zenthkozmah*, uo.) ingadozó elemkihagyásos alakokat. A Somogy megyei *Szentkozmadamján* elsődleges névből többszörös redukció mára *Kozma* névalakot (vö. SMFN. 658–9) formált. Nemcsak lexéma elmaradására látunk azonban példát a névtípus redukciós változásai között: birtokos személyjel maradt el az egykori birtokviszony elhomályosulásával például a Pest megyei *Szentmártonkátája* (1390: *Sentmartonkataya*, MEZŐ 1996: 155) > *Szentmártonkátá* (1426: *Zenthmarthonkatha*, uo.) vagy a Zala megyei *Szentlélekuzsája* (1536: *Zenthlelek Wsaya*, MEZŐ 1996: 142) > *Szentlélekuzsa* (1808: *Szent-Lélek-Uzsa*, uo.) változás folytán.

Lexémával való **bővülés** alakította a Pest megyei *Szenterzsébetfalva* (1391: *Zenthelsebetfalua*, MEZŐ 1996: 73) nevet *Szenterzsébetasszonyfalvává* (1510: *zent ersebet azzon falva*, uo.), a Pozsony megyei *Szentgyörgy-öt* (1323: *Zenthgwrq*, MEZŐ 1996: 81) pedig *Szentgyörgyúr*-rá (1394: *Zenthgyurghwr*, uo.). Kétszer is bővült birtokos személyjellel az Esztergom megyei *Szentmártonmánya* (1339: *Zenthmartunmaan*, MEZŐ 1996: 154) településnév: előbb *Szentmártonmánya* (1341: *Scentmartunmania*, uo.), majd *Szentmártonmányája* (1402: *Zenthmartonmanyaia*, uo.) névformát eredményezve. Minthogy a birtokos jelzős szerkezet a patrocíniumi jelzőt tartalmazó összetételeknél eleve igen gyakori (pl. *Csány* > *Szentmiklóscsánya*, *Hatvan* > *Boldogasszonyhatvana*, *Mernye* > *Boldogasszonymernyéje*, *Páh* > *Boldogasszonypáha*, *Málas* > *Mindszentmálasa* stb.), azok a névalakulatok, amelyekben a differenciálódás jelöletlen birtokos jelzős szerkezetben valósult meg, számos esetben szolgáltak utóbb a bővülési folyamatok kiindulópontjául. A bővülés sajátos eseteként tarthatjuk számon a *szent* lexémának a névhez vonódását is, ami például a Kolozs megyei, személynévi eredetű *Andrásháza* névből (1348: *Andreashaza*, MEZŐ 1996: 53) legalábbis lexikális szerkezetében és talán csak alkalmilag patrocíniumi nevet teremtett: *Szentandrás* (1464: *Zenthandrashaza*, uo.). Bizonyára ugyanígy nincs köze a Szent András patrocíniumhoz a Torontál megyei *Szentendred* (1441 k.: *Szentendred*, MEZŐ 1996: 54) névnek sem (már pusztán képzett volta is ellene szól

---

¹⁵ A Bodrog megyei névformák azonos helyre vonatkozása MEZŐ szerint kétséges, a *Boldogasszonyfalva* név megrövidülése (redukciója) ugyanis mindig *Boldogfalva* változatra történik, *Asszonyfalvára* rövidülésre nincs biztos adat (i. m. 212). A 'királynő' jelentésű *asszony* előtagot tartalmazó *Asszonyfalva* helynevek (ezekhez ld. FNEsz.) mindazonáltal talán indukálhattak efféle redukciós változást is.

ennek), amely eredeti személynévi *Endre* ~ *Endréd* névformájából (1341: *Endree*, 1440: *Endred*, uo.) a *szent* lexémával történő másodlagos bővüléssel nyerte el szintén alkalmilag ezt az alakját. E változások — mivel kiindulópontjuként nem patrocíniumi név áll — valójában csak közvetve kapcsolhatók a templomcím-ből lett településnevek változási rendszeréhez.

A patrocíniumi eredetű helységneveknek a (morfológiai szerkezetet érintő) változásai között a **névrészcseré** jelensége jól beilleszkedik abba az általános *-falva* > *-fa* változási tendenciába, amelyet KÁZMÉR MIKLÓS mint a 14–16. század folyamán meginduló változást jellemzett. Erre láthatunk példát a Zala megyei *Szentantalfalva* (1464: *Zenthanthalfalwa*, MEZŐ 1996: 59) > *Szentantalfa* (1670: *Sz. Antalfa*, uo.), *Szentjakabfalva* (1296/1352: *Scenthiaacobfolua*, MEZŐ 1996: 102) > mai *Szentjakabfa* vagy a Baranya megyei *Szentmihályfalva* (1330: *Scenthmihalfolua*, MEZŐ 1996: 162) > mai *Szentmihályfa* nevekben. Noha a névrészcserét a patrocíniumi eredetű neveknel leginkább a *-falva* > *-fa* módosulás képviseli, a változási lehetőségek köre ennél szélesebb: az erdélyi Fehér megyei *Szentjánosfalva* (1387: *Zent Janusfalua*, MEZŐ 1996: 104) > *Szentjánoshegye* (1435: *Zenthjanoshegye*, uo.) változást például a párhuzamos szász *Johannisberg* névváltozat motiválhatta, a Zaránd megyei *Szentjánostelke* (1498: *Zenth Janos theleke*, MEZŐ 1996: 105) nevében az elpusztásodásra utaló *-telke* névrészt a település megújulása után váltotta fel a lakott helyet jelentő *-szere* (1556: *Zent János Zery*, uo.).

Névelemek szintjén következett be a csere a Baranya megyei *Boldogasszonyfalva* (1333: *Bodughassunfolua*, MEZŐ 1996: 206) név *Boldoganyafalva* (1333: *Boduganafolua*, uo.) variánsában vagy a szentnév alakváltozatainak cseréje révén a Moson megyei *Szentiván* (1285 k.: *Zenhywan*, MEZŐ 1996: 104) > *Szentjános-sá* (1451: *Zenthyanus*, uo.) alakulásában, de ugyanilyen változás áll a Bihar megyei *Szentjog* (1332–7: de *Sancto Jog*, MEZŐ 1996: 108) > *Szentjobb* (1587: *Zenthjob*) változás háttérében is. A részfordítással keletkezett *Szenttrinitás* neveink egyik-másikában a *trinitás* névelem idővel a magyar megfelelővel, a *háromság* lexémával cserélődött fel, amint ezt például a Somogy megyei *Szenttrinitás* (1268: *Senthtrinitas*, MEZŐ 1996: 199) nevének alakulása mutatja (1808: *Szent-Háromság*, uo.). Toldalékmorfémákat érintően figyelhetjük meg a **névelemcserét** a Veszprém megyei *Szentkirályszabadi* (1371: *Zenthkiralzabady*, MEZŐ 1996: 127) > *Szentkirályszabadja* (1488: *Zenthkyral Zabadya*, 1513: *Zenth-kyralzabagya*, uo.) esetében, mintegy hozzáigazítva az újonnan létrejövő alakot a korábban már említett helynévi alaptagú jelölt birtokos jelzős szerkezetekhez.

4.3.2. A szabálytalan (azaz nem megjósolható) szerkezeti **változások** között részben az alaki struktúra **elhomályosulásának** esetei tarthatók számon. E változás fő jellemzője az, hogy bekövetkeztek a név lexikális-morfológiai szerke-

zete és szemantikai arculata egyaránt homályba vész. A *Szentmária* (pl. 1407: *Zentmaria*, MEZŐ 1996: 207) név több helyre vonatkozóan is lezajlott *Szemerja* (pl. 1567: *Zemerija*, uo.) ~ *Somorja* (pl. 1428: *Samarya*, i. m. 208) vagy a *Szenttrinitás* (1411: *Zenthtrinitas*, MEZŐ 1996: 199) > *Szenttorontás* (1575: *Zent Torontas*, uo.) típusú módosulásait igen gyakran koartikulációs jelenségek és szabályos hangtörténeti változások mozdítják elő, mint a fenti példákban is a hasonulás, a mássalhangzó-kivetés, a torlódó mássalhangzók feloldása stb.¹⁶ Nem ritkán éppen a *szent* névelem elmaradása indítja el a deetimologizációs átalakulást: a Vas megyei *Szentcecília* (1455: *Zenthcecilia*, MEZŐ 1996: 66) *szent* lexémájának redukcióját MEZŐ azzal magyarázza, hogy a névhasználók esetleg funkciótlanak érezhették azt a ma is ismert titulusú templom nevében (i. h.). A változás idővel *Cicëlle* névformát teremtett (az egykori településnév ma dűlőnévként él Zsennye határában: *Cicëllei-dűlő*, VMFN.), amit MEZŐ hangtani alapon vezetett le.

A hangtani természetű folyamatok arra is lehetőséget teremtenek, hogy valamilyen ok miatt nem azonosítható lexikális szerkezetek olyan módon alakuljanak át, hogy bennük egy új lexikális-morfológiai és szemantikai szerkezet keljen életre. Ilyesféle **megértelmesítésekkel** a patrocíniumi nevek között is találkozhatunk: a fenti adatsorok által szinte „a szemünk előtt” elhomályosult *Szenttorontás*-ok egyikéből (a Maros székiből) rövid idő múltán *Szentrontás* (1602: *Szentrontás*, MEZŐ 1996: 199) lett, a Pest megyei *Szentdienes* (1401: *Zenthdyenes*, MEZŐ 1996: 68) szabályos hangtani változással *Szentgyenes*-sé alakult (amit egy másik, eredetileg ugyanilyen nevű hely 1542: *Zenth Genys* adata valószínűsíthet), s ebből idővel *Szentgyenes* keletkezett (ma is él a településnek ilyen népetimológias neve), a Zala megyei *Szentkozmadamján* (1426: *Zenthcozmadomijan*, MEZŐ 1996: 133) pedig ma *Szentkozmadombja* néven szerepel.

---

¹⁶ Úgy látom, hogy az elhomályosulás egyes eseteit leginkább egy skála különböző pontjain lehet elhelyezni annak megfelelően, hogy bennük a változás milyen stádiumban tart. A skálán a kezdőponthoz legközelebb azok a nevek állnak, amelyekben a hangtani természetű változások megindították a név átalakulását (a szentnévi településnevek esetében végeredményben minden olyan névformát ilyennek tekintek, amelyek a koartikuláció révén *Szenpéter* ~ *Szempéter*, *Szemmiklós*, *Szemmária* stb. formákat mutatnak). Tovább jutott ennél a Veszprém megyei *Szentgál* népi *Szëngál* neve, amelyet zárt *ë*-s ejtismódja ugyanis végképp eltávolított a *szent* lexémától. Sajátos utat járt be egy-egy dél-dunántúli helység *Szentbenedek* neve. A *Benedek* személynév itt szóbeljeji összerántással több ízben is *Bék* formájává alakult, ezt örzi például a Somogy megyei *Szentbékiföd* (SMFN. 79) vagy a Zala megyei *Szentbékáll* (FNESz.) névforma. Ezeket a változatokat mint részleges elhomályosulásokat tekinthetjük. A folyamat azonban nem feltétlenül állt meg ebben a stádiumban: a Somogy megyei *Szembék* névalak (SMFN. 517) elhomályosulása teljesnek mondható. A skála másik szélső pólusában tehát azok a nevek állnak, amelyek eredeti motivációjukat teljesen elveszítették.

5. E változások legtöbbször persze, nem egymástól elszigetelten jelentkeznek, hanem szövevényes szálakkal összefonódva, egy-egy település adatsorában is — a változási lehetőségek többirányúsága folytán — szinte kibogozhatatlanul variálódva. Egy-egy alak létrejöttében többféle változás kereszteződhet és rétegződhet egymásra, amelyek csupán a leírás elméleti keretében választandók szét, a valóságban egyszerre, egymást átszínezve is történhetnek. A Csongrád megyei *Szentadorjánmártír* (+1024/+1339/1350: *Zenth Adrianmartyr*, MEZŐ 1996: 51) többszörös redukcióval — az *Adorjánmártír* (1335: *Adryan-martir*, uo.) fázison keresztül — és elhomályosulás folytán lett *Mártély* (1560–3: *Martel*, uo.). A Zala megyei *Szentkozmadamján-ból* (1426: *Zenthcozmadomian*, MEZŐ 1996: 133) redukcióval (1199: *Cusmadomian*, uo.), a tévesen határozóragnak felfogott névvégződés elmaradásával (vagyis valójában elhomályosulással) és újraértelmesítéssel alakult a mai *Kozmadombja* (uo.). A változási lehetőségek sokszínűségének érzékeltetése végett pedig lássuk végül a Zala megyei *Szentmargitfalva* név példáját: az adatai alapján (amikhez ld. MEZŐ 1996: 62) a településnév efféle, olykor reálisan talán be sem következő változásokon mehetett keresztül: *Szentmargita* (1323: villa *S. Margarete*)¹⁷ > kiegészülés: *Szentmargitafalva* (1379: *Zentmargitafalua*) > bővülés lexémával: *Szentmargitaasszonyfalva* (1382: *Zenthmargytazonfolua*) > ellipszis: *Szentmargitaasszony* (1416: *Zentmargitaazon*) > redukció: *Szentmargita* (1808: *Szent-Margitha*) > redukció: *Margita* (1808: *Margitta*).¹⁸ Az a kérdés aztán, hogy egy-egy ilyen változási sorban melyek lehetnek valós folyamatok által kialakított névalakok, s melyek értékelhetők csupán oklevélnevekként, valójában megválaszolhatatlan.

A patrocíniumi eredetű településnevek nagyfokú változási hajlandósága és a változások más névtípusoknál nem tapasztalható sokfélesége főképpem abból fakadhat, ami e névcsoporthoz a többi névtípustól elkülöníti: a minden bizonynyal egyházi kezdeményezésre létrejövő, újfajta, kultúrnévként megjelenő névtípus igazán azáltal tudott meggyökeresedni, hogy e névformákat a névhasználók a legkülönfélébb név- és változásmoделlekhez igyekeztek hozzáalakítani. Nem véletlen az sem, hogy változásaik mindig egy-egy időszak meghatározó tendenciáihoz igazodtak: a különböző utótagokkal történő kiegészülések vagy a *-falva* > *-fa* változás hatósugarába való bekerülés egyaránt erre mutat. Úgy vélem, hogy ez az alapjaiban kulturális gyökerekkel rendelkező névtípus éppen a változásai révén tudott a magyar településnév-rendszerbe szervesen beilleszkedni.

---

¹⁷ Minthogy a latin fajtajelölő közszó (*villa*) után a szentnév genitívuszi alakban áll, elképzelhető, hogy ez a forma már kétrészes magyar településnevet takar: vagyis a *Szentmargitafalva* részfordítása lehet.

¹⁸ A változások alaptermészetéből adódik, hogy az egy-egy település nevét érintő különféle változási folyamatok a legtöbb esetben természetesen nem állíthatók ilyen lineáris rendbe.

Irodalom

- BENKŐ LORÁND (1988), *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Bp.
- BENKŐ LORÁND (1993), Az Árpád-ház szentjeinek szerepe a középkori magyar helynévadásban. *MNy.* 89: 10–9.
- BMFN. = *Baranya megye földrajzi nevei I–II*. Szerk. PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.
- BÖLCSKEI ANDREA (1999), Névkorrelációk az ómagyar kori helynevek körében. *NÉ.* 21: 75–81.
- BÖLCSKEI ANDREA (2005a), A szentnévi alaptagú helységnevek korrelációs rendszerének alakulása. *NÉ.* 27: 152–62.
- BÖLCSKEI ANDREA (2005b), The Correlational System of Hungarian Historical Place-Names. In: *Settlement Names in the Uralian Languages. Onomastica Uralica 3*. Edited by SÁNDOR MATICSÁK. Debrecen–Helsinki. 155–82.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp.*, 1890–1913.
- FNESz. = KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Bp., 1988.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Bp., 1963–1998.
- HOFFMANN ISTVÁN (1998), Gondolatok a történeti helynévkutatásról. *MNyj.* 35: 109–17.
- HOFFMANN ISTVÁN (1999), Névrendszertani megjegyzések a patrocíniumi helységnevek történetéhez. *NÉ.* 21: 66–70.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1970), *A »faluk« a magyar helynevekben. XIII–XIX. század*. Bp.
- KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. 1. Abauj–Csongrád vármegye*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. Debrecen, 2005.
- MEZŐ ANDRÁS (1996), *A templomcím a magyar helységnevekben. 11–15. század*. Bp.
- RÁCZ ANITA (1999), Az ómagyar kori Bihar megye patrocíniumi nevei. *NÉ.* 21: 71–4.
- RÁCZ ANITA (2006), Törzsnévi eredetű helyneveink nyelvi kérdései. In: *Helynévtörténeti tanulmányok 2*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 9–29.
- SMFN. = *Somogy megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Bp., 1974.
- TÓTH VALÉRIA (2005a), Változásmoделlek a településnevek körében. *NÉ.* 27: 125–36.
- TÓTH VALÉRIA (2005b), The Changes of Hungarian Settlement Names. In: *Settlement Names in the Uralian Languages. Onomastica Uralica 3*. Edited by SÁNDOR MATICSÁK. Debrecen–Helsinki. 135–53.
- TÓTH VALÉRIA (2006), A településnevek változási érzékenységről. Elhangzott a VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus „Névtörténet — magyarságtörténet” szimpóziumában. Debrecen, 2006. augusztus 23–26. Megjelenés alatt.

TÓTH VALÉRIA (2007), A templomcimből alakult településnevek keletkezési körülményeiről. *MNy.* 103. Megjelenés alatt.
ZMFN. = *Zala megye földrajzi nevei*. Szerk. PAPP LÁSZLÓ–VÉGH JÓZSEF. Zalaegerszeg, 1964.